

ИЛИНАДСИ

Органъ на бившите македоно-одрински революционери

Урежда редакционенъ комитетъ = Излиза седмично

Редакция и администрация на улица „Прѣславъ“ № 4 – София. Телефонъ 1932

АБОНАМЕНТЪ: За България годишно 120 лева, полугод. 65 лева, За странство 200 лева, За Америка 2 долара

На 31 августъ тази година македонската емиграция въ България спонтанно извърши прѣдъ гроба на великия покойникъ Тодоръ Александровъ първото поклонение отъ първата годишнина на неговата трагична смъртъ и прочете надписа на тоя свещенъ гробъ: „*прѣзъ тази Голгота се стига до свободата на Македония*“.

Преди двадесет години

(Споменъ по случай празника Илинденъ)

Да пишеть спомени, да се ровимъ въ миналото, значи да си ликвидиралъ съ сегашното и бъдащето. Да живѣешъ или да прѣживѣвашъ миналото, значи да си умрѣлъ за днешното и утрешното. А това не трѣбва да прави никой македонецъ. Нашитѣ погледи трѣбва да сж устрѣмени напредъ и нагорѣ. Не трѣбва да се обръщаме назадъ, докато не осъществимъ нашия идеалъ — свобода и независимостта на нашата родна страна.

Има минути, обаче, когато неволно трѣбва да хвърляме погледъ назадъ, да си спомняме великото и тжжно минало, за да гледаме по-силно и съ по-голъма вѣра на бъдащето и да вървимъ по-смѣло и по-безстрашно все напредъ. Такъво минало е нашето велико и историческо възстание, наречено Илинденско. То неволно ще приковава погледа ни и ще буди спомени у съучастниците и съврѣменниците му.

*

Илинденското възстание не бѣ безплодно. То предизвика вниманието на Европа и наложи мюршегскитѣ реформи. Последнитѣ бѣха малки, но тѣ бѣха начало на автономията на Македония. Наистина, управлението на турцитѣ бѣ въ сила, ние, поробенитѣ, не чувствувахме, че нма нѣкаква промѣна — терорътъ и насилието бѣснѣха както по-прѣди, но фактътъ е, че Македония се провъзгласи за особена административна областъ въ империята на султана и начело на упра-

влението се постави главенъ инспекторъ съ двама помощници европейци, наречени цивилни агенти. Главенъ инспекторъ бѣше всеизвѣстниятъ, хитъръ и уменъ управникъ, Хилми паша, а помощници му бѣха Муллеръ, австриецъ и Демерикъ, русинъ, представители на дветѣ силни и най-заинтересувани съ политиката си на Балкана държави. Едната етъ които се стрѣмеше къмъ Цариградъ, а другата къмъ Солунъ.

Македония бѣ раздѣлена на сектори, въ които бѣха настанени офицери на великитѣ европейски държави, освѣнъ Германия; тѣ надподаваха да не се вършатъ насилия и злоупотрѣби съ населението, което се борѣше за свобода и човѣшки правдини.

Даде се амнистия, която отвори границитѣ за много македонци, които до тогава не можѣха да се върнатъ въ Македония, защото турското правителство не пускаше никого, — „шубето“ у турцитѣ бѣше така голѣмо къмъ всѣки попросвѣтенъ българинъ, че последната дума стана синонимъ на комита, възстанникъ, бунтовникъ.

Мнозина македонци, които дотогава не можѣха да мислятъ за връщане въ Македония, почувствуваха дългъ да се върнатъ сега дома и да се настанятъ на работа. И пишещиятъ тѣзи редове, проникнатъ отъ съзнание, че трѣбва да се върви вътре, каза си:

— Не е доста да карашъ другитѣ да

вървятъ, а дълженъ си преди всички самъ да тръгнешъ. Ако не си годенъ да влѣзешъ съ оржие въ ржка, можешъ да отидешъ като легаленъ работникъ.

Отидохъ. Бѣше 1904 г., начало на учебната година.

Получихъ длъжностъ директоръ на непълната дѣвическа гимназия въ Битоля. Заѣхъ длъжността, и почнахме занятията. Макаръ да не бѣше пристигналъ още цѣлиятъ учителски персоналъ за дветѣ гимназии, последнитѣ открихме и почнахме работа.

Минаха 18 дни. Намѣрихме си квартира и се настанихме на постоянно жилище. И рѣкохме съ домашнитѣ си: „недѣля е; нека повикаме дневно колежитѣ на чаша чай за по-блиско опознаване и сближение“. Добрѣ.

Отидохме въ черква. Токо-що се върнахъ дома, съобщиха ми, че стражаръ ме повикалъ да отида за минута въ полицейския участъкъ.

Отидохъ. Полицейскиятъ приставъ взе бѣлѣжки за името и презимето ми, откъдѣ съмъ, кога съмъ дошелъ, на колко години съмъ и пр., държа ме 2—3 часа и послѣ подъ конвой ме прати въ централния затворъ. Тукъ намѣрихъ добрия българинъ Евтимъ Папукчията, куцъ, евангелистъ (протестантъ), но отличенъ патриотъ. Не можахме да приказваме интимно, защото около насъ и съ насъ имаше и други непознати и иновродни затворници.

Преспяхме единъ до другъ върху една рогозка, ато може да се говори за сънъ върху голи дѣски, безъ възглавница, облѣчени както бѣхме затворени.

Моята мисль бѣ заета съ въпроса, защо ме затвориха и какво ще правятъ съ мене. Откъде дойде тази напасть?!

На заранята дойде жена ми, придружена отъ близъкъ роднина, ми съобщи, че ще ме изпѣдятъ въ България откъдѣ съмъ дошелъ. Защо?! По коя причина?! Отговоръ нѣма.

Когато да тръгнемъ — о, чудо! — присѣдиниха къмъ мене още двама учители — Димитъръ Ивановъ, който бѣ пристигналъ предната вечеръ и Христо Секуловъ, който билъ уловенъ предния день като мене.

Подъ силенъ конвой ни подкараха къмъ гарата.

Разбира се, фактътъ, че ни затвориха и ни каратъ неизвѣстно гдѣ, ни смущаваше; но духовно бѣхме горди и радостни, че страдаме за Родината.

Туриха ни въ отдѣлно купе, като празнитѣ мѣста попълниха съ петмина въоржжени войници.

Д. Ивановъ, „Екхисуйли“, отъ гарата билъ заведенъ направо въ затвора. Разбрахме се: значи мене и Секулова ни търпѣли до тоя день, очаквайки да пристигне и той — „Екхисулията“.

Въ Солунъ ни държаха три дни въ централния правителственъ домъ. Отнасяха се съ насъ много човѣшки и твърде внимателно. Незвѣстността, обаче ни измѣчваше. Казано ни бѣ, че ще ни пратятъ въ България, но прѣчи ли нѣщо на властта да ни заточи нѣйдѣ въ Азия или Африка?

Мжчехме се да съобщимъ нѣкакъ за нашата сѣдба въ Митрополията или на нашия консулъ — български търговски

агентъ — г. А. Шоповъ, но не бѣше възможно — изолирани бѣхме съвсѣмъ.

На третия денъ ни съобщиха, че ще ни каратъ по желѣзницата до Съръ и отъ Съръ нагорѣ прѣзъ Пирина къмъ българската граница. Разбира се, това съобщение ни зарадва — значи вѣрно е, че ще ни изпѣдятъ въ България, но отиването пѣшъ отъ Съръ нагорѣ до българската граница ни се видѣ и мжчно и съмнително. Ние заявихме, че не можемъ да вървимъ по тоя пѣтъ; и ударихме на молба да ни пратятъ прѣзъ Одринъ по желѣзницата. Добре, молбата ни се взе во внимание. Питатъ ни, имаме ли пари да си платимъ билетитѣ по желѣзницата. Тоя въпросъ ни смути. Наистина пари нѣмахме: дигнаха ни съвсѣмъ ненадѣино. Не ни дадоха възможностъ да се опомнимъ. Имахме въ себе само онова, което случайно се намѣри въ кеситѣ ни. Секуловъ пѣкъ бѣ си оставилъ нѣколко лири подъ постелката си на кревата и се тюккаше по цѣлия пѣтъ, че ще му пропаднатъ.

Рѣши се и тоя въпросъ: по половинѣ билетъ ни взѣха.

На другия день пакъ подъ конвой ни качиха на трена и вечерята стигнахме благополучно въ Мустафа-паша. Отъ гарата ни отведоха право въ участъка. Оставиха ни на двора. Само Секуловъ, който носѣше юрганъ и постелка, спа спокойно, а азъ и Д. Ивановъ зжнѣхме цѣла нощъ, подпирани на два конски самара. Поведението на другаря Секуловъ ни възмути, че не ни покани, глава да сложимъ поне до него.

На другия день рано ни поведоха

пъш до Любимецъ и срѣщу разписка ни предадоха на българския постъ.

Върнахме се въ София. Моето възмущение отъ изпждането ни бѣ голѣмо. Написахъ протестъ до Хилми-паша и го пратихъ съ преписи и до цивилнитѣ агенти. Като съобщавахъ начинътъ, по който ни изпждиха, казвахъ: „дойдохъ съ най-благии намѣрения въ отечеството си — да допринеса и за реда, спокойствието и успѣха на страната; за жалъ, обаче, безъ да зная по кои причини, полицията като куче ме изхвърли извънъ границата“.

И развихъ мисли, какъ може да се умиротвори Македония отъ бунтовническитѣ движения на инороднитѣ недоволни населенія. Искахъ свобода на печата, свобода на събранията, свобода на национално самоопредѣление и пр. Прибавихъ: ако турското правителство продължава да върви по пътя, по който е вървѣло до сега, ще преобърне страната на гробища*.

Моятъ протестъ, както узнахъ после, направилъ впечатление. Когато Мюллеръ го е прочелъ, турилъ го въ джебъ, отъ правилъ се веднага при Демерикъ и задушно отишли при Хилми паша.

Следъ нѣколко дни получихъ писмо отъ покойния Еврипидъ Рибевъ, драгоманъ на Мюллера, да се върна обратно въ Скопие подъ гаранцията на двамата цивилни агенти.

Моята радостъ бѣ велика. Азъ се върнахъ въ Скопие, защото Хилми-паша и агентитѣ бѣха врѣменно въ Скопие. Желанието ми бѣше, докато не се видя съ последнитѣ, да не се ява при Хилми-паша. Щастието ми помогна: щомъ при-

стигнахъ въ Скопие, Хилми-паша заминалъ сѣщия день обратно въ Солунъ, а агентитѣ останали да заминатъ на другитъ день. Отсутствието на инспектора оправдаваше моето явяване първо при тѣкъ и послѣ при него.

На другия день се отправихъ и азъ за Солунъ. На гарата полицейскиятъ Панайотъ-ефенди, влахъ по народностъ, отъ Велесъ, ме позна и ме задържа

— Какъ посмѣя да се върнешъ?

— Върлахъ се по покана на башъ мюфетишъ-ефенди.

Хилми-паша фактически бѣше генералъ-губернаторъ на Македония, но турското правителство по политически съображения не му даде това име, а го нарече главенъ (генераленъ) инспекторъ.

Подъ конвой стражаръ ме заведе въ централния конакъ, докато питатъ, върно ли е, че се връщамъ по заповѣдъ и съ знанието на Хилми-паша.

Въ стаята, въ която ме затвориха да чакамъ, кого намѣрихъ?

— Янаки Гелевъ, учителъ по турски езикъ въ Сърското педагогическо училище, после капухехая въ Екзархията!

Сами бѣхме. Поглеждаме се, и подсмиваме се и рѣшихме да се приструваме, че не се познаваме.

Янаки бѣше скоро изведенъ и освободенъ, азъ чакахъ цѣли 5 часа. Найсетнѣ около полунощъ ме заведоха въ единъ хотелъ, който гъмжеше отъ шпиони и ме оставиха да пренощувамъ тукъ.

На другия день се отправихъ веднага въ канцеларията на Хилми-паша въ предграднето Пирги. Обяснихъ, кой съмъ, защо съмъ дошелъ и защо искамъ да се ява предъ него. Следъ нѣколко минути

явертъ (адютантътъ) ми събщи, че башъ-мюфетишъ-ефенди ще ме приеме вечеръ на 2 часа по турски.

Сбогувахъ се и трѣгнахъ.

Нека отбелѣжа пакъ: никаква грубостъ, вежливостъта бѣше голѣма.

Опредѣли ми се срѣща вечеръ, защото бѣше рамазанъ. Презъ тоя мѣсець на постъ за мохамеданитѣ турскитѣ учредения не работятъ.

Вечерта точно на 2 часа бѣхъ въ конака (двореца) на пашата. Поканиха ме да почакамъ въ чакалнята. Хилми-паша прие други две лица преди мене и после повика мене. Предъ вратата му стоеше винаги офицеръ. Хилми-паша бѣше високъ административенъ чиновникъ но на военни начала. Положението бѣше военно въ Македония.

Поклонихъ се, подаде ми ржка и ме покани да седна тѣкмо срѣщу него.

— Знаете ли турски?

— Съвсѣмъ малко, Ваша свѣтлость.

Позвъни и повика Драгоманъ.

Хилми-паша бѣше мургавъ външно, сухъ, съ пронизателенъ погледъ. Цивилно облѣченъ. Внимателенъ и твърдѣ тактиченъ. Поведѣ разговоръ за мислитѣ, които прокарвахъ въ писмото си, какъ може да се омиротвори страната. Подържахъ, че може да се допусне свобода на събранията, защото полицията може да има винаги свой представителъ въ тия събрания; може сѣщеврѣменно да се даде и свобода на печата, защото, ако нѣкой си позволи да пише несъгласно съ интереситѣ на отечеството, силата е въ ржцетѣ на властъта и може да го тегли подъ отговорностъ.

По втория въпросъ Хилми-паша отговори, че, ако се разрѣши издаването на вѣстници, нѣмало кой да ги чете. Азъ му възразихъ, че този въпросъ е въпросъ и на търговия. Ако нѣма читатели, нѣма вѣстникътъ да излиза, защото не може да се издържа. Следоват. това не може и не бива да служи за пречка да не се разрѣшава печатането на вѣстници.

Говорихъ, че ние българитѣ, задоволени отчасти, можемъ да бждемъ най-благонадеженъ елементъ за защита на държавата и за нейното прѣуспѣване въ культурно-економическо и просвѣтно отношение.

Докато приказвахме, поднесоха ми кафе. Разбира се можехъ ли да пия покойно, когато знаехъ, че се намирамъ предъ всесиленъ човѣкъ съ неограничени права? Направихъ комплиментъ, че предъ лицето на негова свѣтлость се стеснявамъ да пия. Цигарата, която ми се даде приехъ я учтиво, но не я запалихъ. Отъ кафето сръбнахъ 2—3 пжти и го оставихъ.

Единъ моментъ Хилми-паша потегли шкафчето отпреде си на хубавото орѣхово бюро, изкара писанъ листъ хартия и ми каза:

— Прочетете това писмо и кажете, какво мислите за съдържанието му?

Взехъ писмото и почнахъ да го чета. Писмото бѣ адресирано до Евтимъ Папукчията, съ когото преспахме послѣдната вечеръ въ Битолския затворъ. Съобщава му се, че Е. Спространовъ дохожда въ Битоля за директоръ на дѣвическата гимназия. Той не е човѣкъ на организацията, но може тя да има пълно довѣрие на него. Подпись — А. Лозанчевъ.

Азъ разбрахъ всичко. Значи причи-

ната за изпждането ми отъ предѣлитѣ на Македония е това писмо. Усмихнахъ се тжжно и казахъ:

— Искаль нѣкой нѣщо да пише по мой адресъ, безъ да знае моитѣ убѣждения и възгледи, виновенъ ли съмъ азъ?! Заявявамъ, че нѣмамъ нищо общо нито съ автора на писмото, нито съ съдържанието му!

— Давате ли честна дума, че нѣма да се занимавате съ политика?

— Давамъ.

— Добрѣ. Разрѣшавамъ ви да останете само въ Солунъ и Солунско, но въ Битолския вилаетъ не.

Като гаранция, че ще удържа думата си, Хилми-паша взе увѣрението ми, че ще доведе въ Солунъ и семейството си. Ауденцията бѣ свършена. Благодарихъ на пашата и си излѣзохъ.

Значи, азъ се наложихъ.

Рапортирахъ въ Екзархията подробно и получихъ назначение инспекторъ на българскитѣ училища въ Солунския санджакъ.

Какъ се развиха събитията по-нататкъ; можахъ ли да удържа честната си дума да не се занимавамъ съ политика, ще отговоря другъ пжтъ.

А. Лозанчевъ, преди да трѣгна за Битоля презъ Цариградъ, бѣше дома. Разбира се, той и всички приятели се радваха, че отивамъ азъ въ Битоля. Писаното до Евтима Папукчията е било съ най-благии намѣрения. За жалостъ, обаче цензурата, която вѣчно сѣществуваше въ Турция, турила ржка на писмото и го прѣдала на Хилми-паша.

Е. Спространовъ.